

**ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ
АВТОРСЬКОЇ МОДАЛЬНОСТІ ЕПІСТОЛЯРНОГО ТЕКСТУ
(на матеріалі епістолярію Ольги Кобилянської)**

У статті розглянуто епістолярний текст як акт авторського самовираження. Ґрунтовно проаналізовано лексичні засоби вираження авторської модальності епістолярного тексту у мові творів Ольги Кобилянської.

Ключові слова: епістолярний текст, епістолярний жанр, авторська модальність, експресивно забарвлена лексика.

Алла Агафонова, Іванна Луник

**Лексические средства выражения авторской модальности эпистолярного текста
(на материале эпистолярия Ольги Кобылянской)**

В статье рассмотрено эпистолярный текст как акт авторского самовыражения. Детально проанализировано лексические средства выражения авторской модальности эпистолярного текста в языке произведений Ольги Кобылянской.

Ключевые слова: эпистолярный текст, эпистолярный жанр, авторская модальность, экспресивно окрашенная лексика.

Alla Agafonova, Ivanna Lunyk

**Lexical facilities of expression of author modality of epistolary text
(on material of epistolaryiu Olga Kobilyanskoy)**

In the article is examined the epistolary text as act of author self-expression. Lexical facilities of author's modality expression in epistolary text of Olga Kobilyanska are thoroughly analyzed.

Key words: epistolary text, epistolary genre, author modality, expressively painted vocabulary.

Об'єктом нашого дослідження є епістолярний текст.

Текст – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю [15, с. 627].

Дослідженням поняття „текст” як основної одиниці синтаксису займалися різні мовознавці: О.І. Москальська, Л.В. Орлова, Н.Д. Арутюнова, І.Р. Гальперін та ін. Зокрема, І.Р. Гальперін, досліджуючи текст, робить висновок, що під текстом потрібно розуміти особливий різновид мовотворення, який має свої параметри, що відрізняються від параметрів усної мови [5, с. 18].

Текст має подвійну природу – стан спокою і руху. Представлений у послідовності дискретних одиниць, текст знаходиться у стані спокою, і ознаки руху виявляються у ньому імпліцитно. Але коли текст читається, то перебуває у стані руху, і тоді ознаки спокою виявляються експліцитно [5, с. 19].

Текст як факт мовного акту є системним явищем. Текст є деяким завершеним повідомленням, що володіє своїм змістом, організований за абстрактною моделлю одного із суттєвих у літературній мові повідомлень – (функціонального стилю, його різновидів і жанрів) і характеризується своїми дистинктивними ознаками. Як і всяка абстрактна модель, модель тексту не може захопити всі ознаки об'єкту дослідження. Вона, звичайно, припускає можливі варіації цих ознак, найчастіше беручи до уваги найбільш суттєві з них.

Епістолярний текст – це **акт авторського самовираження**. Для з'ясування справжньої ідейної та естетичної вартості тексту, його місця у складних перипетіях суспільного життя, необхідний його ґрунтовний аналіз.

Авторська концепція у переважній більшості виводиться лише з усієї тканини епістолярного тексту, з характеру і співвідношення його компонентів.

Щоб зрозуміти підтекстову інформацію, потрібно володіти необхідною сумою знань про ті факти, які описує або на які натякає автор.

Дослідження індивідуального мовостилю письменника передбачає виявлення в його епістолярних текстах домінуючих мовностилістичних ознак.

Авторська модальність у тексті передає не лише певну авторську оцінку окремих елементів створюваного автором образу, але й виявляє ціннісну позицію автора через цілісний образ епістолярного тексту. Саме тому аналіз цієї категорії у тексті такий важливий для сприйняття змістово-концептуальної інформації комунікаційної одиниці – епістолярного тексту.

Епістолярний стиль, як стверджує П.С. Дудик, суттєво і своєрідно відрізняється від інших стилів. Епістолярна форма володіє властивостями теми лірики, що дозволяє автору, за думкою Аристотеля, „залишається самим собою”.

Особливістю епістолярного тексту є те, що в його основі матеріали з власного життя, з власної думки, з власного чуття, конкретно суттєве описання дійсності. Ознаками епістолярного стилю є логічна послідовність викладу, точність і лаконічність, докладні висновки, дотримання і наявність певної композиції.

Мова з епістолярними ознаками обслуговує специфічне заочно-писемне спілкування однієї особи з іншою (іншими) у найрізноманітніших сферах життя – виробничій, професійній, а найбільше – у побутовій, щоденній, ситуативній, що, власне, характерне і для різновиду епістолярного стилю – щоденникових та автобіографічних записів. Епістолярне мовлення у своєму типовому вияві – монологічне, проте природними елементами епістолярного тексту можуть стати, на думку П.С. Дудика, і діалоги, почуті або прочитані автором, а потім відтворенні в листі.

Отже, епістолярне мовлення, як і розмовно-побутове, наукове та інше, неоднорідне за своїм змістом і граматичною будовою, зорієнтоване на виконання суто індивідуальної комунікативно-стилістичної функції.

До епістолярних жанрів належать твори, побудовані у формі послання, або листування дійових осіб, щоденники, записники, мемуари, що, як і листи, характеризують особистість автора і не завжди призначені для друкування. У художній літературі виділяють епістолярний текстовий жанр – твори, побудовані у формі послання або листування дійових осіб, щоденники, мемуари, автобіографії, записки автора, послання, календарі.

Тематика епістолярію залежить від причин, що спонукають той чи інший задум, від часу, умов, сфери їх використання та інтересів. За твердженням і дослідженням мовознавців, широку тематику створює мова, що обслуговує найрізноманітніші сфери життя – виробничу, професійну, побутову, щоденну, ситуативну – і оформлень у листуванні: приватно-діловому, соціально-етичному, інтимно-товариському, родинно-побутовому.

Велику спадщину листів залишили нам видатні майстри українського художнього слова. Цінно, що у текстах їхніх листів зберігаються мовні лінії суто комунікативної і соціокультурної ситуації, тобто одночасно постає коунікант-інформатор, носій стихії живої мови і майстер літературної мови та художник слова. Отже, кожний письменник має індивідуальний стиль.

Про індивідуальність авторського стилю О. Кобилянська писала: „... Кожний писатель має свої слова, по котрих можна его зараз пізнати, так я і кожний маляр уживає ему симпатичні барви і колорит, по котрих можна его так само пізнати”.

У лінгвістиці останніх десятиліть значно поживались дослідження егоцентричних елементів, у тому числі модусних категорій, що відображають ставлення суб’єкта висловлення до об’єктивної інформації про світ та адресата повідомлення.

Розвиток мовознавчої науки на основі запропонованих академіком В. В. Виноградовим теоретичних положень модальності відкриває широкі можливості в розробці нової, більш прагматичної в плані заглиблення аналізу та всебічного дослідження класифікації засобів вираження модальних відношень. Виникає необхідність у визначенні модальної сутності суб’єктивного ставлення до інформації, а також до оцінки цієї інформації автором висловлення (і відповідно автором епістолярного тексту).

Деякі послідовники ідей В. В. Виноградова розуміють модальність як невід’ємну частину лише розділу морфології, а модальні слова розглядають як особливу частину мови, представлену вставними словами та словосполученнями. Однак, на наш погляд, спроба зведення лінгвістичного статусу категорії модальності лише до однієї частини мови чи групи модальних слів надто звузила б коло засобів реалізації авторського „я”. Крім того, поза рамками опинилося би багато інших

мовних засобів, які мають на собі відбиток модальних відношень, серед яких є як лексичні (модальні словосполучення, фразеологізми), так і фонетичні (інтонаційний прийом алітерації як повтор однакових приголосних і под.) засоби. І не випадково Г. П. Немец пропонує диференціювати лінгвістичну категорію модальності на модальні засоби (ті, що стабільно функціонують у процесі спілкування, об'єднані в граматиці в одну категорію – модальні слова і модальні частки) і засоби модальності (контекстуально та ситуативно обумовлені мовні модальні функції тих одиниць спілкування, які ідентифікують значення стабільних модальних одиниць) [Див.: 11].

Існує тісний зв'язок категорії модальності з категоріями прагматичного рівня. З цих позицій у категорії модальності простежують взаємодію між чотирма складниками комунікативного процесу: мовцем, співрозмовником, змістом висловлення та дійсністю.

В „Русской грамматике” (1980 р.) розглянуто чотири рівні модальних значень, серед яких: 1) об'єктивно-модальні значення (тобто значення відношення того, про що повідомляється, до дійсності), які наявні у будь-якому реченні; 2) суб'єктивно-модальні значення (тобто ставлення мовця до повідомлюваного), які присутні не у всіх висловленнях, оскільки мовець може ніяк не виражати свого ставлення до повідомлюваного; 3) слова (дієслова, короткі прикметники і предикативи), які своїми лексичними значеннями виражають можливість, бажання, необхідність, вимушеність, готовність (це такі слова, як можна, не можна, треба, необхідно, повинен, зобов'язаний, може, хоче, бажає, слід, (не) годиться); 4) значення, що стосуються сфери ствердження чи заперечення, а також запитання [13, с. 214 – 215].

У деяких працях спостерігається тенденція поширення поняття модальності на ті мовні явища, що пов'язані з вираженням авторської оцінки, експресії, емоційно-стилістичних відтінків мовлення тощо. У живій мові тісно взаємодіють, переплітаються модальні відтінки з експресивними і навіть емоційними, і цим значною мірою зумовлюється складність у вивченні категорії модальності.

Г. П. Немец зазначає: „Широкий діапазон класифікації мовних засобів, що виражають модальні відношення, повинен охоплювати і вираження емоційного ставлення до фактів дійсності” [11, с. 4].

Г. О. Золотова розрізняє три основних типи відношень, якими характеризується модальність: по-перше, це відношення змісту висловлення (точніше, предикативної ознаки) до дійсності з точки зору мовця; по-друге, ставлення мовця до змісту повідомлення; по-третє, відношення між суб'єктом – носієм ознаки та предикативною ознакою [7, с. 142].

Ставлення мовця до змісту повідомлюваного, авторська оцінка повідомлюваного становлять окремий аспект категорії модальності.

Більшість дослідників вважає, що мовець обов'язково дає оцінку змісту свого повідомлення, оскільки оцінне осмислення – обов'язкова умова експресивного забарвлення змісту висловлення. Воно детермінує вибір таких мовних засобів, які й впливають на сферу емоційного переживання мовцем з приводу повідомлюваного. **Оцінна авторська модальність** обрамлює всі експресивно забарвлені відрізки тексту, приписуючи їм оцінку („добре” / „погано”). У зв'язку з цим деякі дослідники виділяють як один з видів модальності оцінну (аксіологічну) модальність. „Оцінна модальність, – зазначає В. Н. Телія, – це зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця / слухача та ... реалією... що оцінюється позитивно чи негативно на якійсь підставі (емоційній, етичній, утилітарній та ін.) відповідно до „стандартів” буття речей чи положення справ у деякій картині світу, що лежить в основі норм оцінки” [14, с. 22 – 23].

Розгляд оцінного осмислення автором (мовцем) змісту його власного висловлювання має першорядне значення, оскільки з такою авторською оцінкою зв'язана авторська орієнтація на творення у слухача (читача) певного настрою, відповідно до якого слухач (читач) буде реагувати на запропоновану мовцем ситуацію.

О. М. Вольф зараховує до категорії модальності оцінку дескриптивного змісту. Проте деякі вчені не погоджуються з таким поглядом, зазначаючи, що оцінність лише частково пов'язана з семантикою модальності: хоча виражається точка зору мовця, його ставлення до змісту висловлення, але не завжди вона виражає відношення змісту висловлення до дійсності [3, с. 61].

Учені-лінгвісти виходять з того, що модальність – **обов'язкова категорія будь-якого тексту**. Так, як не існує тексту стилістично нейтрального, не існує тексту, позбавленого авторської модальності. У зв'язку з цим наступним етапом у вивченні модальності є розгляд модальності як текстової категорії чи, іншими словами, у масштабах зв'язного тексту, а не лише окремого висловлення. Багато лінгвістів вважають найбільш доцільним вивчення категорії модальності на рівні всього тексту, оскільки окремо взяте речення часто не є закінченою інформацією, а подекуди і надфразна єдність, що об'єднує групу речень, не забезпечує повноцінного аналізу.

Роль модальності в епістолярному тексті дуже важлива, адже такий текст є завжди результатом суб'єктивного авторського осмислення дійсності і, звичайно, відображає не просто світ, але світ, побачений очима автора. Відповідно до цього модальність тексту виявляється не тільки і не стільки у наявності спеціальних модальних та оцінних засобів (що само собою також дуже важливе для виявлення модальності), скільки у відборі характеристик, що репрезентують навколишню дійсність „очима автора”, тобто через його власне світосприймання.

В. Г. Гак під категорією модальності розуміє суб'єктивно-оцінне ставлення автора висловлення до повідомлюваного. Будь-який текст може стати справжнім витвором мистецтва лише в тому випадку, якщо він пронизаний та скріплений єдиним авторським поглядом, його оцінкою [Див.: 4]. Порівняймо, наприклад, епістолярний текст:

29 вересня [1885], на горі в лісі.

Біль і гнів погнали мене аж сюди на гору під ці смереки, де я колись сиділа, сповнена надій. Надія – це отрута, спокуса. Геть надію!

Тут нічого не змінилося, ті самі тихі зелені смереки, тільки я стала інакша, ще нещадніша, ще бідніша, ще більше ошукана. Чого мене дурить весь світ і чого я сама себе дурю, чи, швидше, даю себе дурити? Я вперше у своєму житті надіялась... Те, що я оце тепер пишу, - не порожня фраза: я вперше глибоко, всім своїм серцем ненавиджу Зосю, Геня й Натальцю. Вона скоро прийде... Але насуває темна хмара, треба поспішати додому...

(Вдома). О, вона прийде сама... Погань, міщанка, її зубріння ніколи мені не подобалось, бо за натурою вона стояла багато нижче за мене. Натальця стала провідаркою жіночої спілки в Стан[іславі] і збирає матеріал, тобто все те, що їй присилають, щоб видати альманах. У мені повстає вся моя гордість і впертість, коли я думаю, чи не послати їй свою новелу, щоб вона її прочитала й переклала. Ні, тепер мені її не треба, і Геня не треба, я їх мала до несхочу, мене верне від їхньої брехні. Я просто не можу описати, яку безмежну зневагу відчуваю до Зосі, а проте мушу з нею спілкуватися. Добре мені колись ворожили: „Бережись білявої”. Так воно й є... [...]

Я читаю Шпільгаєнові „Загадкові натури”. Чудова книжка. Якраз рік тому один брехун позичив був мені також його книжку „Пліч о пліч”. [8, с. 111].

Художність, а отже „присутність” автора-письменника, полягає у виразній образності, у використанні тропів (епітетів, метафор, порівнянь), у використанні таких стилістичних прийомів, як гіперболізація, антитеза, анафора і под. Саме художністю досягнуто стилістичного колориту піднесеності, урочистості, характерного для даного щоденникового запису.

Проте про суб'єктивну авторську модальність можемо говорити і при аналізі багатьох звичайних речень епістолярних текстів, але які повідомляють про конкретну ситуацію дійсності і про позитивне чи негативне сприймання її автором повідомлюваного про неї. Наприклад: *Нині приємний вечір. Я така рада, що мої любі батьки ще живі. Вчора татко цілував мені й Максіві руки і обсипав нас такими пестоцями, яких я ще ніколи від нього не бачила. Я просто ожила, відколи приїхав Макс (6, святвечір [18]85 січень) [8, с. 79]; На мене налягає така страшна туга, і не тільки за Генцею і фортепіано, а й за любовою мамцею, що нині вранці повезла Сяська до Сучави. Звідти вона поїде в Димку і пробуде там місяць. Мені бракує слів, щоб описати, як я тужу за мамцею. В мене щось болить у серці, а через кімнату, де стояло фортепіано, я не можу перейти – його ж бо там більше нема. Я просто хвора з жалю, у мене болить кожен нерв, я хотіла б плакати, та мені соромно (3 вересня, 1886, ввечері, Кімполунг) [8, с. 129].*

У кожному з наведених прикладів описана певна ситуація. Але, крім того, у першому випадку ситуація розцінюється як позитивна, а в другому – як негативна. Авторська позиція тут концентрується у семантиці слів, що входять до складу висловлення, але основним залишається зміст всього висловлення, поєднання оцінних слів та предикатів. Інакше кажучи, авторська модальність передається структурою висловлення в цілому, а не окремими його елементами, і є компонентом семантико-прагматичної сфери висловлення.

Оскільки модальність сама собою не може визначати дійсність, а лише реалізує ставлення мовця до дійсності, доцільним на рівні цілого тексту є, на нашу думку, введення такого поняття, як **авторська модальність**.

У лінгвістиці немає конкретного визначення авторської модальності, є лише загальні зауваження про суть цієї категорії.

Репрезентуючи точку зору автора, модальність є пронизуючою текстовою категорією, яка реалізується не одномоментно, а через поступове накопичення таких сигналів авторської модаль-

ності, як емоційна та оцінна лексика, афективний синтаксис, граматична, лексична, композиційна заявленість автора.

Відповідно до логіки вищевикладеного, вважаючи авторську модальність обов'язковою категорією будь-якого тексту, вважаємо, що слід розглядати цю категорію передусім як текстову, таку, що реалізує ставлення мовця до дійсності, пов'язану з особистісною оцінкою автором предмета опису, яка визначається авторським „я” та відображається у мовленнєвому висловленні через авторську свідомість.

Таким чином, авторська модальність – це різновид суб'єктивної модальності, яка репрезентує точку зору, позитивне чи негативне оцінне сприйняття суб'єкта і виражається лексичними засобами (емоційно-оцінними лексемами), словотворчими засобами (афіксами суб'єктивної оцінки), а також засобами афективного синтаксису (повторами, інверсіями, неповнотою фрази і под.), оцінною інтонацією.

Як відомо, слово – важлива одиниця мовної комунікації. Воно є засобом як найточнішого логічного викладу думки, так і її естетичного оформлення. Саме тому лексична система сучасної української літературної мови – найвагомий компонент її стилістичної системи. У лексиці відображається насамперед національно-самобутній характер мови, а також те спільне, що стало стилістичним надбанням мови в процесі контактів з іншими мовами та їх взаємозбагачення.

Завдяки такій специфіці лексичної системи мови стилістичну роль можуть виконувати не тільки слова, що за своєю природою мають емоційне чи експресивне забарвлення, але й будь-які слова, вжиті в мовленні внаслідок свідомого стилістичного добору, оскільки для називання кожного конкретного явища підходить тільки одне слово, хоча близьких і відносно однакових слів, якими можна було б скористатися, багато.

У мовному колективі існує постійна потреба посилювати виражальні можливості слова, що підносить ступінь комунікативної ефективності мовлення. Слово в контексті часто набуває додаткового емоційно-оцінного відтінку чи значення, що ніби оновлює словник, підтримує його актуальну дійовість. Цей стилістичний процес оновлення слова можливий тому, що одне, відразу зрозуміле значення мають лише безумовно однозначні слова, звичайно ж номінативне значення слова зумовлене контекстом як мовним, так і ситуативним [1, с. 5 – 9].

Вибір слова у художньому тексті зумовлюється багатьма різноплановими семантично-стилістичними причинами, що впливають із характеру відношень між окремими компонентами лексичної системи сучасної української мови. Завдяки цим відношенням створюється надзвичайно багато можливостей стилістичного розмежування слів [10, с. 55].

Використання автором епістолярного тексту синонімів урізноманітнює його мову, допомагає оригінально оформити думку, уникнути повторень, робить мову гнучкою, яскравою, виразною, наприклад: *Святвечір минув для мене **одноманітно** і **нудно** (7 січня, 1884) [8, с. 25]; *Але й мороки з ним, з тим **маленьким, тендітним** філософом, що кожному настійливо втовкмачує правду (11 серпня [1884], після обіду) [8, с. 43].**

Якщо за наявності різних емоційно-експресивних відтінків у публіцистичних текстах переважають оцінні моменти використання синонімії, то в епістолярному стилі на першому плані функція естетично-зображальна: *І ми справді всі троє залишилися сидіти й пережили чудові хвилини, **щиро, досхоочу** сміялися, робили зауваження про тих, що танцювали, **розповідали** щось одне одному, **слухали** музику (18 серпня [1884]) [8, с. 45]; *Ох, яке **погане**, яке **байдуже** було наше прощання! Я була така **млява, пригнічена**, мене обсідали думки, і все сумні... (26 [вересня, 1884], другого дня) [8, с. 62].**

При зображенні таємної закоханості авторка для створення ефекту тактовності спілкування використовує синонімічні прислівники, як-от: *Ми кілька разів **приятно** й **чемно** розмовляли, часом сміялися, але зовсім не танцювали вдвох (1 січня, 1884. Кімполунг, увечері) [8, с. 24].*

У досліджуваному матеріалі широко представлені поряд з загальнономовними й контекстуальні синоніми, що є емоційно-експресивними заміниками нейтральних слів загальнонародної мови. Стилiстична функція синонімії підсилюється при використанні синонімів у антонімічній парі: *Як **швидко** і **одноманітно** минав час. [...] Перші хвилини я стрибала з радощів по кімнаті: **приїздить** Олечка, **дорога, єдина** Олечка, **єдина** шляхетна товаришка, яку я можу назвати своєю. А тоді мені спало на думку, що коли б приїхав Дмитруньо, коли б усе ж таки приїхав Геньо, Оля була б небезпечною для мене – вона дуже **начитана** й дуже **розумна**. А проте вона варта їх, мабуть, більше, ніж я... Хай собі бере будь-якого іншого, **кращого** й **розумнішого**, тільки хай ці два будуть мої... (30 січня [1885], ввечері) [8, с. 84].*

Як бачимо, синонімія в епістолярному тексті використовується для урізноманітнення викладу, для уникнення монотонності, набридливих повторів. Кожен компонент синонімічного ряду, маючи більші чи менші семантико-стилістичні відмінності, дає можливість авторові художнього тексту повніше відтворити картину зображуваного, відбити суть явища чи поняття, увиразнити власне бачення чи ставлення до описуваної ним реалії.

Характерною рисою мовостилю досліджуваних епістолярних текстів є використання антонімів для створення певних образів, передачі настрою. Як відомо, антоніми є одним із важливих стилістичних засобів не лише завдяки їхнім внутрішнім семантичним властивостям, а й тому, що антонімічні протиставлення не є чимось застиглим, обмеженим. Автор може використовувати антоніми не тільки усталеною в мові схемою, а й залежно від особливостей власного світосприймання.

У системі виразових засобів авторського мовостилю антоніми відіграють досить важливу роль. Це зумовлюється насамперед тим, що вони допомагають створити контрастну характеристику образів, предметів, явищ: *Раз наші очі зустрілися, його – гарячі й блискучі, а мої – холодні, як крига* (17 червня [1886], ввечері) [8, с. 125].

Крім антонімів загальномовних, є слова, що стають антонімами у певному контексті внаслідок переносного вживання. Це контекстуальні антоніми, явище індивідуального творення автора – творця конкретного тексту. Вживаючись у функції зіставлення чи протиставлення, слова, що перебувають в антонімічних стосунках, допомагають порівнювати різні реалії, як-от: *Я справді від якогось часу стала дуже погана, думаю не як дівчина і не як жінка, а як бабисько, в грудях якого вирують всілякі почуття* (19 липня [1884], після обіду) [8, с. 42]; *Воно [серце] спершу калатало швидко-швидко, ніби хотіло розірватися, потім почало битися поволі й глухо* (15 січня [1]888) [8, с. 158].

Подеколи художні конструкції (з підрядними причини, з сурядними протиставними), у яких вжито антонімічну пару, набувають афористичного, повчального змісту, наприклад: *Якщо Дмитруньо прийде і візьме мене, це буде щастям для нього і для мене, якщо ж Геньо прийде, щоб потім покинути мене, то... то я більше не віритиму жодному чоловічому слову* (18 січня [1885]) [8, с. 83]; *Се не вигадка, а правда* (До Осипа Маковоя, 8-9 жовтня 1897) [8, с. 228]; *Я рада б не їхати, а летіти* (27 вересня [1885], ввечері) [8, с. 110].

Характерною рисою мовостилю досліджуваних епістолярних текстів є експресивна лексика. Комунікативна функція людського мовлення у багатьох випадках вимагає не тільки нейтрального називання певної реалії, але й її оцінки, яка виникає у зв'язку з виявленням почуттів, настроїв або душевних переживань. Оцінність мови виявляється в її емотивності та експресивності. Якщо експресивність розглядати як засіб виразності, посилення впливової сили висловлюваного, підкреслення якихось особливостей самої реалії, а емотивність – як засіб виявлення почуттів мовця, його оцінного ставлення до реалії, в лексичній системі сучасної української мови виокремлюються стилістично відмічені шари експресивної й емоційної лексики [3, с. 103 – 124].

Експресивно забарвлена лексика – це лексика характеризуюча й оцінна; в емоційно забарвленій лексиці, крім елементів характеристики й оцінки, є елементи відбиття почуттів мовця – його симпатії, ласкавої прихильності, зворушеності, захоплення або, навпаки, незадоволення, обурення, відрази. При цьому, звичайно, емоційність можна розглядати як частковий вияв експресивності, оскільки емоційна лексика завжди є експресивною, тоді як експресивні лексичні засоби не обов'язково повинні бути емоційними.

У мові досліджуваних текстів фіксуємо чимало емоційно забарвлених слів. Найбільш продуктивними є слова, які позначають певні почуття і містять емоційний елемент уже в основному значенні: *Ох, аж дивно, що я така люта на нього. Мавпа, нікчемний блазень!* (21 грудня, 1883) [8, с. 22].

Своєрідним стилістичним прийомом є перенасичення тексту негативно-оцінною лексикою, яка лише підсилює прагнення автора викоренити все старе, негоже, а натомість звести нове: *Я дуже розсердилася: хотіла вже йти, тоді почула, що Козуба не буде, і ще дужче розгнівалася, бо я добре навчила Солонара кататися, а вони, йолопи, не зайшли. Я вирішила нині не йти. Вони зайшли по мене, але я відповіла їм дуже неприязно, що не йду і т.д. В Ядвізі аж сльози виступили на очах. Вона одразу помітила, що я не така, як завжди. Я не хотіла її образити, зрештою, вона не винна, бо потім жалкувала, що так повелась зі мною, але Густа – ну постривай, мавпо! Ти ще мене знаєш! Юлько вклепався в неї, а все в моїх руках* (10 [січня 1884], ввечері) [8, с. 26].

Слова з переносним значенням – характерний прийом оцінних суджень. Впливова сила художнього слова, що часто прагне до новаторства і неповторності, ґрунтується також і на його образності та переносності. Саме меті небуденного, нетрафаретного висловлення думки підпоряд-

кований аспект формування образних засобів на основі розширення змістового обсягу слова за рахунок виникнення в нього переносно-образних значень і підсилення експресивних властивостей, тобто метафоризація слова.

Стилістичні властивості образно-переносного використання слова стають можливими в зв'язку з тим, що ці засоби художньої впливовості базуються на основі прямого, звичного значення слова і сприймаються в контексті завдяки зіставленню „двох змістових планів – конкретного, старого, звичного і нового, переносно-фігурального, що виступає як засіб художньої зображальності” [4, с. 125].

Досліджувані епістолярні тексти надзвичайно насичені словами з переносним значенням. Наприклад: *Я перескакую своє перебування в С[учаві], не хочу про нього нічого писати, бо признаюся – в найглибших куточках мого серця дрімають інші образи* (23 червня [1884], ввечері. Кімполунг) [8, с. 41]; *Я давно нічого не записувала, та й тепер не було б чого писати, якби мене знов не опанувала божевільна ідея* (19 липня [1884], після обіду) [8, с. 42]; *Я хотіла почитати, Але де там! У голові і в серці в мене шаленіла буря* (Кімполунг, 27 листопада, [18]86) [8, с. 135].

В. В. Виноградов підкреслює різницю в індивідуальних системах образності: „... прийоми й принципи побудови словесних образів свідчать про різку відмінність в стилістичних системах різних індивідуальних стилів... Образна система літературного твору або навіть творчості письменника в цілому уявляється лінгвістичною стилістикою художньої літератури як система взаємозумовлених структурно-семантичних засобів індивідуального виразу” [2, с. 91]. Проте можливості індивідуального сприйняття слова не можуть бути безмежними, і метафора повинна бути зрозумілою не лише мовцеві, а й тому, хто її сприймає, у нашому випадку – читачеві.

Порівняння так само, якщо не більше, як і слова-образи та слова в переносному значенні, свідчать про індивідуальну природу світосприймання. Природа порівняння, його семантична наповненість залежить від світогляду мовця, характеру його світовідчуття. Звичайно, у мові досліджуваних текстів матеріалістичною основою творення порівнянь є реалістичний, предметний опис побуту, природи, стосунків між людьми, як-от: *Обличчя в нього [Юлька] було червоне, мов буряк, очі блищали* (8 квітня, 1886. Димка) [8, с. 119].

В епістолярії О. Кобилянської переважно трапляються усталені порівняння: *Вона мила і гарна, як ангел, а я надто розумна, щоб бути ангелом* (23 січня 1884, ввечері) [8, с. 27]; *Я не можу витримати без Макса, він мені тепер такий дорогий, що я ходжу, як навіжена...* (1 листопада, ввечері, 1883 року) [8, с. 17]; *Я пишу Зосі такі палкі листи, але на те, що я пишу, ніколи не зважають, я отримую відповіді з думками такими далекими від моїх, як небо від землі* (23 березня [1885]) [8, с. 90 – 91].

Стилістична роль порівняння здебільшого полягає у виділенні якоїсь особливості завдяки зіставленню з предметом, явищем, особою, основна ознака або одна із ознак яких є водночас і ознакою порівнюваного, наприклад: *Вся кров ринула мені до голови, немов гаряче полум'я, в душі знялася така буря, що не можна її описати, серце несамовито закалатало в грудях. Потім кров відійшла від обличчя, і щоки похололи. Я глянула в дзеркало, і якби навіть захотіла сказати одне за одним тисячу брехливих слів, мої очі зрадили б правду: вони стали темні, як ніч, і в тій темряві палахкотіло приховане полум'я* (21 грудня [1]888) [8, с. 176].

Виразною є конструкція з порівнянням, побудована на протиставленні: *Але розійшлися ми холодно, немов чужі, а ми ж не чужі...* (28 грудня 1888) [8, с. 177].

Продуктивними і емоційно насиченими у мовистилі письменниці є конструкції з порівняльними зворотами, вжитими у функції іменної частини складеного іменного присудка, як-от: *Серце моє так боляче стислося, світ потемнів для мене, я була мов глибока тиха вода...* (23 лютого [1]887, ввечері) [8, с. 147]; *Щоб татко щось для мене зробив! Де там. Я для нього мов та ганчірка, якій уже й так велика честь, коли нею витруть меблі* (6 січня, 1889) [8, с. 178].

Так званий „орудний порівняння” фіксуємо у заперечних конструкціях: *Я більше не любила його, ні, ні, він уже не був для мене гордою смерекою: на мене дивилося бруталне, рознашіле, злісне обличчя з палючими очима* (23 лютого [1]887, ввечері) [8, с. 147].

Авторка епістолярних текстів, досліджуваних нами, часто у своїх творах послуговуються й іншими лексичними прийомами, що й вирізняє її ідіостиль з-поміж інших. Так, оригінальним є прийом різного роду повторів, поряд з іншими лексичними засобами, пор.: *Кінець... Мені хочеться плакати... плакати...* (21 січня, 1889) [8, с. 179]; *Нині він мені дуже-дуже подобався* (18 січня 1889) [8, с. 179].

Виразними є конструкції з повтором якісного прикметника в абсолютному початку та абсолютному кінці речення: *Добрі* новини на 1884 р., так, дуже *добрі* (1 січня, 1884. Кімполунг, увечері) [8, с. 24].

З лінгвістичної точки зору повтор являє собою кількаразову (багаторазову) появу у тому чи іншому контексті тієї самої мовної одиниці на відповідному лінгвістичному рівні.

Повторювані елементи, як правило, одержують більше смислове навантаження і набувають додаткових емоційно-експресивних відтінків. Характерно, що навіть слова з стилістичного погляду нейтральні при повторенні набувають емоційної виразності, як-от: *Я би писала, і писала, і писала, і не біжить мені доста швидко рука по папері, і не можу їх доволі наловити... товпляться страх* (До Осипа Маковея, 7 вересня 1901) [8, с. 275].

Таким чином, можливості лексики для творення індивідуального мовного стилю необмежені, що й підтверджує творча манера геніальної письменниці, славетної буковинки Ольги Кобилянської, яка звертає слова зворушеного серця „до нових поколінь читачів, ділиться мріями й пориваннями молодих років, думками про творчу працю у пору змужніння, розкриває ті обставини, які залишили слід у її душі, в її творах, веде нас складною дорогою свого багатого на внутрішні переживання життя до тих світлих верховин, які відкривалися перед нею” [12, с. 13].

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990.
2. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1971. – 239 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
4. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Гак. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 1998. – 768 с.
5. Гальперин И. Г. Текст как объект лингвистического исследования / И. Г. Гальперин. – М., 1981.
6. Дудик П. С. Стилистика української мови: Навчальний посібник / П. С. Дудик. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2005. — 386 с.
7. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. — М. : Наука, 1973. – 351 с.
8. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця : Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / Ольга Кобилянська / [Упоряд., передм. Ф. П. Погребенника]. – К. : Дніпро, 1982. – 359 с.
9. Кобилянська О. Твори у п'яти томах / Ольга Кобилянська. – К. : 1963 – т. 5. – 567 с.
10. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К., 1967.
11. Немец Г. П. Семантико-синтаксические средства выражения модальности в русском языке / Г. П. Немец. – Ростов н/Д. : Узд-во Рост. ун-та, 1983. – 142 с.
12. Погребенник Ф. Ольга Кобилянська про себе / Ф. Погребенник // Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця : Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / [Упоряд., передм. Ф. П. Погребенника]. – К. : Дніпро, 1982.
13. Русская грамматика : В 2-х т. – Т. 2. Синтаксис. – М., 1980. – 709 с.
14. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке / В. Н. Телия. – М., 1981. – 302 с.
15. Українська мова. Енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.